

עמל תורה

- חז"ל דרשו: "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב" - אל היקרי מורשה אלא מאורסה¹. ירושה זה דבר שלא צריך לעמול בשבילו. התורה זה לא דבר שבא לנו בירושה, אוטומטית, אלא דבר שצריך להתאמץ בשבילו, כמו ארוסה, כמו שבחור צריך להתאמץ בשביל להתארס. אם כך, למה כתוב "מורשה"? אחרי שאדם עומל בתורה, הוא גם מקבל סיעתא דשמיא מלמעלה, מקבל ירושה. העמל מזכה את האדם להגיע להשגות בתורה, בזכות העובדה, שהתורה היא גם ירושה.
- ר' זעירא - ר' זירא לא בכדי נקרא כך. הוא היה נמוך במיוחד, וסיגף עצמו מאד. הוא היה נכנס לתנור רותת, עומד על הרצפה הרותחת כשהוא יחף, כדי לודא שהוא מספיק שקוע בסוגיא וזה לא מפריע לו. (בבא מציעא פ"ה. - "כל תלתין יומי הוה בדיק נפשיה. שגר תנורא סליק ויתבי בגויה ולא הוה שלטא ביה נורא.") פעם אחת הוא לא היה מספיק שקוע, ונפגע מזה ונכווה ברגלו. ("יומא חד יהבו ביה רבנן עינא, ואיחרכו שקיה, וקרי ליה קטין חריך שקיה.")
- כשלומדים גמרא, לא להסתפק רק בהבנת הגמרא עצמה, המקרה עצמו שמופיע בגמרא, אלא להשתדל לתפוס את היסוד בסוגיה, כך שיהיה אפשר מגמרא זו להשליך גם על מקרים אחרים, וענינים אחרים, שלכאורה אינם מוזכרים בגמרא, אך בצעם ניתן ללמוד עליהם מגמרא זו. וכך עשו גדולי ישראל.
- בסוגיות שלומדים, להגיע עד רמת ההלכה למעשה. לעשות סיכום של כל סוגיה הלכה למעשה. אפשר להסתייע בעין משפט שמפנה לרמב"ם ולשולחן ערוך. כמו כן ללמוד משנה ברורה או כד' על הסדר כדי לדעת איך להתנהג - אך את זה לעשות לא בזמני הסדרים של לימוד הגמרא.
- הר' שמעון שקוב הלך לבקר בישיבת מיר. יצאו לקראתו, לא ב"ימים על ימי מלך תוסיף...", אלא בספר שערי יושר קרוע, מרוב שימוש... להראות לו שמשתמשים בספרו. (הרב התרגש כשסיפר זאת, עד כדי בכי...)
- המשגיח ביעץ חיים¹ (שם למד הרב) לא היה מרשה ללכת לכותל במשך השנה, מפאת ביטול תורה.² אותו משגיח אמר על עצמו שהוא הולך כל יום לכותל, כי מבלי בומש ללכת, הוא מרגיש שהוא שם...
- שאל אחד הבחורים: לא הספקתי לעלות לירושלים בחג, האם להשלים זאת אחר כך? ענה לו הרב: תורה מעל הכל.

1. פסחים מ"ט; ובמסכת ברכות נ"ז. - "הבא על נערה מאורסה יצפה לתורה, שנאמר: 'תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב' - אל תקרי מורשה אלא מאורסה.
2. אף ששיבת יעץ חיים" נמצאת בירושלים (על יד שוק מחנה יהודה)! לא רחוק מהעיר העתיקה! אף על פי כן, ללכת לכותל - ביטול תורה!

- לא לבטל תורה בשביל ללכת לקברי צדיקים וכד'. הקשה אחד הבחורים מרשיי בסוף יבמות (ד"ה "תלתא ריגלי"): "יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום, מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביבו, ובאים על קברו, עם שאר העם, להושיב ישיבה שם". ענה מיד הרב: או, להושיב ישיבה שם...
- באחד הפעמים, כשהיינו בשיעור, סיפר לנו הרב, שבימים אלו נכדו מתחתן באנגליה, ואשתו, הרבנית נסעה לחתונה, והוא לא נסע. ואמר שהסיבה היא - רק בגלל: **ביטול תורה**.
- **את המסכת שלומדים – לסיים אותה!** בירושלים תמיד היו גומרים את המסכתא. לא עזבו את המסכתא עד שלמדו את כולה. יבמות - גמרו בחורף. בבא בתרא – בחורף של שנה מעוברת. את כל בבא בתרא! בעיון, הכל! בבא מציעא – למדו בקיץ, בבא קמא - בקיץ. את כל המסכתא, הכל, הכל!³ ולא לדלג על ענינים שלא שייכים ממש למסכת. ללמוד הכל. כשלומדים גיטין – לומדים גם שרטוט, סוריא. כשלומדים בבא בתרא – לומדים גם כופין על המצוות, מדביק ספר תורה, גוד או אגוד. הכל, הכל.⁴ על החובה לגמור את כל המסכת, רואים בכתובות דף י"ז, "כי סמכו רבנן לרבי אמי ולרבי אסי, שרו להו הכי: כל מן דין וכל מן דין סמוכו לנא, לא תסמכו לנא... מן חמיסין...". – לא להיות חמיסין – שיודעים רק חמישית מסכת (פירוש הערוך, מופיע שם בצידו הדף). תלמידים שסיימו רק חמישית מסכת, מה יאמרו על גמרא זו?! (תלמיד אחד יאמר: זה בדף י"ז, לא הגענו לזה... תלמיד שני יאמר: אנחנו מבארים חמיסין על פי הגדרת רש"י שם, "אומרים חמישית הטעם").
- בירושלים לא ידענו "זמנים", "בין הזמנים"... תמיד למדו! **לא היה "בין הזמנים"!** לפני פסח יצאו הביתה יומיים, שלושה לפני פסח, כדי לעזור לנקות בבית, ובאסרו חג פסח, כבר היו בחזרה בישיבות. ואותו דבר היה גם בתלמודי התורה. בתלמודי התורה, בכל החופשים שבבתי ספר אחרים לא למדו, בתלמודי תורה למדו... לא היה "בין הזמנים". האמת היא שגם לא היה "אלולי". לא היה מושג כזה מיוחד. כל השנה היתה רצף אחד של לימוד. צריך להחזיר עטרה ליושנה, וללמוד טוב, כל הזמן, לא ב"זמנים", לא "בין הזמנים", "תוך הזמנים"... "והגית בו יומם ולילה"! אלול יכול להיות "אלולי", אבל "בין הזמנים"!

3. וראה עוד בדברי הרב בהספידו את ר' אברום שפירא

4. וראה לעיל שהרב העביר לנו שיעורים על נושאים אלו. הרב בחר לפעמים להעביר לנו את השיעור, דוקא על נושא, שאינו בעיקר המסכת. וכנראה שרצה להטמיע בנו מסר זה, שלא מדלגים, אלא לומדים את כל הענינים שבמסכת.

- היו אוכלים **ארוחת צהרים** רבע שעה וחוזרים ללמוד. רבע שעה זה מוגזם, **עשר דקות** וחוזרים ללמוד. אולי בראש חודש היתה ארוחה יותר גדולה, רבע שעה... ואחר כך שוב לומדים.
- איך אפשר לצאת לבין הזמנים באי ניסון? הרי על א' ניסון נצטוו ישראל את המצוה הראשונה "החודש הזה לכם", ועל פסוק זה מסופר על ר' אלעזר בן ערך, שעל אף גדולתו הרבה, שעלו נאמר שהוא "מכריע את כולם" (פרקי אבות פרק ב'), כאשר יצא מהלימוד, כשחזר אחר כך ללימודו טעה, ובמקום "החודש הזה לכם", קרא "החרש היה ליבם"! כך אומרת הגמרא בשבת (קמ"ז:).⁵ ומסביר המהרשי"א שם, שכשחזר ללימודו החל דוקא מפסוק "החודש הזה לכם", כיון שזו המצוה הראשונה, לכן התחיל ללמוד משם,⁶ וזימן לו הקב"ה שיצא לו "החרש היה ליבם", כדי לרמוז, שמי שיוצא מלימודו, נעשה ליבו לב אבן וחרש מלהבין! ומוסיף המהרשי"א, כפי שאמרנו, שאף שר' אלעזר בן ערך היה כמעין המתגבר (פרקי אבות פרק ב') זה מה שקרה לו, ואנו צריכים ללמוד ממנו קל וחומר. אם כן, פסוק זה גופא, שנאמר על א' ניסון, "החודש הזה לכם", צווח ומזהיר מפני יציאה לבין הזמנים!⁷
- פעם בחור סיפר לאבי, שבאחת הישיבות, בחורים לובשים פיג'מה **בצהרים**, והולכים לישון. אבא שלי לא יכל להאמין... מילא אם מישחו עיף, נרדם על המיטה, נח, אבל הולכים לישון?! באמצע היום?! מתלבשים במיוחד?!
- אל תסתפקו להיות בחורי ישיבה, אברכי כולל, אלא **לשאוף להיות גדולים בתורה**. לגדול בתורה. כל אחד ואחד יכול להיות גדול בתורה. תשתדלו להיות תלמידי חכמים גדולים.⁸
- **ביארציט** על אב או אם צריך לצום. היום רבים במקום לצום... מביאים "משקה" לבית הכנסת! מאיפה המנהג הזה? זה התחיל מכך שבגלל הקושי לצום, במקום לצום עשו סיום מסכת, ולכבוד הסיום הביאו "משקה". אבל כיום – גם לעשות סיום מסכת קשה... ונשאר רק ה"משקה"!
- הלכה למעשה, ביארציט צריך לצום או לעשות סיום מסכת.
- ניתן ללמוד כמה צריך לעמול בתורה, מדברי הירושלמי שבת פרק ז' הלכה ב': "רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש עבדו הווי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג, אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדות על כל חדא וחדא... בנוי דרבי חייה רובא עבדו הווי בהדין פירקא שיתא ירחיו, אפקון מיניה שית מילין על כל חדא וחדא." האמוראים התעסקו בענין זמן רב, ומצאו תולדות וענינים רבים, לכל אב מלאכה. (פחות או יותר מספר התולדות/הענינים על כל אב מלאכה, כמספר החדשים שעסקו בענין.)

5. רבי אלעזר בן ערך איקלא להתם, אימשיך בתרייהו, איקער תלמודיה. כי הדר אתא קם למיקרי בספרא, בעא למיקרא 'החדש הזה לכם', אמר 'החרש היה ליבם'. בעו רבנן רחמי עליה: והדר תלמודיה. והיינו דנני: ר' נהוראי אומר: הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבא אחריו, שחבריד יקיימה בידך, ואל בניתך אל תשען.

6. המהרשי"א מוכיח זאת מרשי"י הראשון על התורה: אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מה"החודש הזה לכם".

7. הרב אמר דברים אלו, כשבא להשתתף בהכנסת ספר תורה שנערכה בישיבה, באי ניסון.

8. וראה את דברי הרב בענין זה בסוף השיעור על התרת והפרת נדרים.

- כאשר לומדים בספר של אחד האחרונים, והוא מצטט מדברי הראשונים, כדאי להסתכל **בפנים**, במקור, בדברי הראשונים. לפעמים ההבנה משתנית על ידי דיוק בדברי הראשונים, ובהקשר שהם הביאו את הדברים.
- הרב עודד את תלמידי הישיבה לכתוב מאמרים לחוברת של הישיבה, "שבילין".
- הרב למד והעביר שיעורים בכל המסכתות. לא רק במסכתות ה"ישיבתיות". פעם סיפר לנו שעתה בכלל שלו לומדים מסכת "חולין". פעם אחרת סיפר לנו שבאחד הכוללים האחרים שלו למדו באותה תקופה "חולין", והוא מסר להם שיעורים במסכת. אגב, הרב ציין בפנינו, שהראשונים לא קראו למסכת "חולין", אלא "שחיטת חולין", שם ראוי יותר. פעם אחרת סיפר לנו שבכולל שלו לומדים כעת מסכת זבחים. וסיפר לנו שהוא מתעתד להוציא לאור גם את ספרו על עניני קדשים (שבס"ד יצא לאור).
- בשיעורים, קרה כמה פעמים, שכשהוזכר נושא מסוים, ציין הרב שנושא זה היה הנושא של **דרשת החתונה** של חתן פלוני, לפני שנים רבות. וסיפר הרב, שכך היה מקובל בירושלים, שהחתן היה דורש דרשה, ברמה גבוהה, וכולם היו מצפים לדרשת החתן, ולאחר דרשתו, ממשיכים לעסוק בדברי החתן שנאמרו בדרשה. וכך סוגיה פלונית יוחסה לחתן פלוני גם שנים רבות אחרי כך...
- (הרב מייטליס מסר בשם הרב רוזנטל): כל היום אדם צריך ללמוד תורה, ואחר כך בלילה, ממילא, בחלומותיו, האדם ימשיך ללמוד תורה. ועל פי זה ניתן לבאר: יש שתי ברכות דאורייתא: ברכות התורה, וברכת המזון. ברכת המזון מברכים אחרי האכילה, ומדרבנן תקנו גם לפני האכילה. ברכות התורה מברכים לפני הלימוד, ומן הראוי, שיברכו, לכל הפחות מדרבנן, גם אחרי הלימוד!
ויש לומר, שבבוקר, כשמברכים **ברכות התורה**, מברכים שתי ברכות⁹ – ברכה אחת לפני הלימוד תורה של היום, וברכה אחת אחרי הלימוד תורה של אתמול. הלימוד תורה של אתמול נמשך גם בחלומותיו של האדם בלילה, ולכן רק בבוקר הגיע הזמן לברך את הברכה שאחרי הלימוד תורה של אתמול.¹⁰

9. יש אומרים דחשיב שלוש ברכות, לכולי עלמא חשיב לפחות שתי ברכות.
10. גם הלבוש (אוי"ח מ"ז) כותב שבברכות התורה ברכה אחת היא לפני הלימוד תורה של היום, וברכה אחת היא אחרי הלימוד של אתמול.
והקשו על הלבוש, דהלילה הוי הפסק. והלבוש תירץ שלא יכל לברך את הברכה שאחרי הלימוד בלילה, כי כל הזמן מצווה ללמוד, עד שירדם. והשינה לא הוי הפסק, דאונס רחמנא פטריה, ולכן מברך את הברכה שאחרי הלימוד בבוקר.

ולפי דברי רבינו, כאן, אין צורך לומר שהברכה בבוקר היא אחרי הלימוד שנגמר בערב, והברכה נדחית משום דאונס רחמנא פטריה, אלא, כאמור, גם בלילה האדם ממשיך בלימודו, בחלום, ולכן הברכה שאחרי הלימוד היא בבוקר. עוד הקשו על הלבוש, שהרי ברכה אחרונה על האוכל, כבר לא יכול לברך לאחר שנתעכל המזון שבעיו. ואם כן, גם ברכות התורה, לא ראוי לברך בבוקר על הלימוד של יום אתמול. ועל כך תירץ הלבוש, דשאני אכילה, דלאחר שנתעכל המזון, לא נותר ממנה דבר. אחר הלימוד, לעומת זאת, כל עוד האדם זוכר אל לימודו, הוי כלא נתעכל. "ותורתך בתוך מעי!"

איזו ברכה היא על הלימוד תורה של אתמול, ואיזו ברכה היא על הלימוד תורה של היום: יש לומר שהברכה "אשר בחר בנו מכל העמים", שעליה אמרו שהיא המעולה שבברכות, היא הברכה שלפני הלימוד של היום. וממילא "לעסוק... והערב... המלמד תורה לעמו ישראל" היא הברכה שאחרי הלימוד של אתמול.¹¹

יש שלוש סוגי קושיות: יש קושיה ותירוץ, יש קושיה בלי תירוץ, ויש תירוץ בלי קושיה. מה פירוש תירוץ בלי קושיה? תירוץ שהוא עיקר, עד כדי כך, שכבר לא צריך את הקושיה, אין יותר קושיה. רב ברוך בער היה אומר על תירוצים כאלו, שבהם הוא זוכר רק את התירוץ ולא את הקושיה.

• **מותר לחלוק!** הרב, בפעמים רבות, לא היסס לחלוק על גדולי ישראל. בשיעור אחד, למשל, הביא הרב את דברי החזו"א וחלק עליו. ואמר לנו: "מותר לחלוק, מותר לחלוק", והוסיף: "גם לכם מותר לחלוק!" ואמר לנו: לא לחלוק סתם, תוכיח כמובן. אבל אם אתם לומדים ביסודיות, ומוכיחים, גם לכם מותר לחלוק על החזו"א, או על כל גדול אחר.

• **מה זה לימוד בקיאות?** הגמרא בסוף הוריות אומרת, שרב יוסף היה סיני ורבה עוקר הרים. רבה היה איש עיון, ורב יוסף איש בקיאות. בגמרא בבי"ק (נ"ו): מופיע, שאם אדם שומר על אבידה של משהו אחר, לפי רבה הוא שומר חניס, ולפי רב יוסף הוא שומר שטר. בפשוט היינו חושבים, שומר חניס. למה שומר שטר? איזה שטר הוא מקבל? הוא משתכר ב"פרוטה דרב יוסף" – בגלל שהוא עוסק במצוה, הוא פטור באותו זמן מצוות אחרות, ויהיה פטור מלתת פרוטה לעני באותו זמן. זה השטר שהוא מרויח. זה מה שעושה אותו שומר שטר. זו סברה מפלפלת, חריפות. היינו מצפים שמהזוג הזה, מי שיאמר סברה זו, יהיה רבה, עוקר ההרים. אך להיפך. דוקא רב יוסף הוא שאומר סברה זו! כי זה פלפול שבא מתוך הבקיאות, מתוך הקישור של הסוגיות, מהסוגיה של עוסק במצוה פטור ממצוה וסוגית שומר אבידה. זה הבקיאות של רב יוסף! אם כן, הבקיאות של רב יוסף, והבקיאות שלנו, צריכה להיות לא רק בשטחיות, אלא להגיע לעמקות, לסברות, מתוך ההיקף. חריפות מתוך בקיאות!

11. גם הלבוש אומר שברכת "אשר בחר בנו" היא לפני הלימוד של היום, ו"לעסוק..." אחרי של אתמול. ואומר הלבוש, שעל כרחק לומר כך, כי על כרחק, שקודם מברכים אחר הלימוד של אתמול, ואחר כך מברכים לפני הלימוד של היום. וממשיך הלבוש ואומר, שאף שלכאורה נוסח ברכת "לעסוק... והערב..." היה מתאים יותר להיתקן כברכה שלפני הלימוד של היום, אף על פי כן תקנו את ברכת "אשר בחר בנו" כלפני הלימוד של היום, כדי לא לשנותה מברכה שלפני התורה שמברך העולה לתורה. וממילא נשארה ברכת "לעסוק..." כברכה שאחרי הלימוד של אתמול. ואולי יש להוסיף על כך, שברכת "לעסוק... והערב..." שייכת על הלימוד של אתמול, כיון שהלימוד של אתמול, כאמור, לא נעלם, אלא נשאר אצל האדם, "תורהך בתוך מעי".